

УДК 316.343.3: 141.7

Т.І.БУТЧЕНКО

Запорізький національний університет, Запоріжжя

СОЦІАЛЬНА РЕКОГНОСЦІРОВКА ЯК УМОВА ОПТИМІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

У статті презентується соціальна рекогносцировка як умова оптимізації конституційно-демократичного проектування. Аналізуються причини руйнування громадянської суб'єктності широких верств населення. Обґрунтовується принципи комплексності як дороговказ розвитку конституційно-демократичного проектування.

Ключові слова: соціальна рекогносцировка, конституційно-демократичне проектування, класи, громадянська активність

Вступ

Одна з нагальних соціально-політичних проблем вітчизняного суспільства полягає у величезній відстані між реальними суспільними процесами і конституційним проектом суверенної, демократичної, правової та соціальної держави. Сьогодні виникає своєрідне «зачароване коло», коли затвердженню цієї соціально-політичної моделі стає на заваді культурно-духовна та соціально-економічна неготовність широких верств виступати в якості організованих та консолідованих суб'єктів ефективного громадянського контролю над діями носіїв державної влади, що утворює сприятливий ґрунт для зміцнення авторитарно-олігархічних тенденцій соціально-політичного розвитку, які, своєю чергою, консервують низьку здатність суспільства до громадянської самоорганізації. У той же час конституційна інженерія демонструє нездатність самотужки забезпечити вихід із цього «глухого куту». Більше того, як показує вітчизняний досвід, передчасна імплементація найновітніших конституційно-демократичних технологій поза врахування дійсної динаміки соціального змісту може викликати негативні наслідки, коли соціально-політичні реформи переважно виконують суто декларативну маскувальну роль, відкриваючи «закриті» суспільства не свободі та рівності, але соціальній деструкції і хаосу. Все актуалізує потребу щодо забезпечення більшої виваженості конституційно-інженерних заходів, умовою чого є соціальна рекогносцировка, під якою розуміємо аналіз конкретно-історичного місця суспільства, його внутрішнього стану та співвідношення в ньому конструктивних соціально-політичних сил.

Обговорення проблеми

Сьогодні існують різні стратегії підходу до розв'язання цієї проблеми, серед яких одну з популярних пропонують постмодерністи, розроблюючи концепцію «децентрації», проводячи деструкцію ідеї єдності та, тим самим, легітимуючи сучасні тенденції із розпаду цілісності суспільного організму [2]. Думається, така стратегія не лише руйнує проектно-конструктивний потенціал сучасної людини, багатство змісту якого накопичувалося не одне тисячоріччя, вона зрештою загрожує знищенням самій сутності людини, зв'язаної зі здатністю до суб'єктного, тобто вільного та відповідального ставлення до Всесвіту і самої себе. Натомість майбутнє, напевно, пов'язане з пошуком нових форм і шляхів відновлення єдності в соціальному розмаїтті за рахунок постановкою конституційно-демократичного проектування на ґрунт наукового визначення закономірностей поступального розвитку суспільства та, відповідно до цього, системної рекогносцировки його стану і перспектив. Вирішення цієї складної і комплексної проблеми не може обмежуватися однією статтею і, навіть, монографією, вимагаючи колективної співпраці багатьох вчених різних спеціальностей.

Мета статті – наблизитися до її вирішення, здійснивши рекогносцировку головних тенденцій розвитку громадянської суб'єктності суспільства як фактора конституційно-

демократичного проектування.

Для вирішення цього завдання неабияке значення мають цікаві роздуми про причини неефективності сучасної моделі «держави загального добробуту», що знаходимо у збірнику «Політичні праці» Ю. Габермаса. На його думку, коріння проблеми полягає в завершенні утопії «трудового суспільства», яка впродовж тривалого періоду надихала масові суспільні рухи і політиків-реформаторів ідеєю звільнення праці від ризиків і небезпек капіталістичної системи. Відігравши роль теоретичного підґрунтя умиротворіння класового конфлікту, забезпечивши запровадження різноманітних соціальних програм підтримки найманих працівників, вона водночас привела до неочікуваних наслідків. Якщо марксистки зв'язували соціальну емансипацію людини з перетворенням гетерономної праці, нав'язаної їй зовнішніми відчуженими від неї суспільними обставинами, у добровільну і творчу самодіяльність, яка буде збігатися з її матеріальним життям, то в проекті соціальної держави звільнення праці прийняло іншу форму: мірою гарантування мінімального рівня добробуту усім громадянам праця просто відокремилася від доходу, залишивши неподоланою відстань між трудовою активністю індивідів та їхнім матеріальним життям. За німецьким філософом, для утопії «трудового суспільства» це означало те, що вона «загубила точку, де вона дотикалася до реальності: структуроутворювальну та соціально-формуєчу силу абстрактної праці» [5, с. 93]. Це має прояв у розмиванні соціального підґрунтя сучасних конституційно-демократичних держав. Так, в зв'язку з втратою безпосереднього зв'язку між доходом і працею змінюється ситуація на ринку зайнятості, профспілки послаблюються, їхній політичний потенціал значно падає, вони гублять членів і внески і виявляються змушеними проводити групову політику, орієнтовану на короткотермінові інтереси тих, хто ще має роботу. Крім того, мірою розгортання соціальної політики змінюється і політична якість самої держави «загального добробуту», яка породжує чисельні бюрократичні групи і, тим самим, сама перетворюється в джерело соціально-економічних проблем, утворюючи занадто заорганізоване середовище несприятливе для індивідуальної самореалізації і громадянської самоорганізації. До того ж, зниження ефективності сучасних демократичних держав визначається глобалізацією капіталістичної економіки, створенням матеріально-технічних і організаційних можливостей «втечі» капіталу з-під влади національної держави у стихію світового ринку.

На цьому підґрунті порушується баланс головних ресурсів соціального управління: грошей, влади та солідарності, де у виграші виявляються перші два, а останній деформується. Усе це, кінець-кінцем, спричинює те, що програма соціальної держави, заснована на утопії трудового суспільства, «губить здатність виявляти прийдешні можливості кращого в колективному відношенні і більш безпечного життя» [5, с. 94]. За умов згортання можливостей соціально-економічного макроуправління, зменшення фіскальної основи соціальної політики, послаблення інтеграційних підвалин національних культурних форм та ін. демократичні уряди починають не справлятися з вирішенням низки гострих проблем сучасного соціально-політичного розвитку. Як вихід пропонується своєрідна рефлексивна трансформація держави «загального добробуту», яка відтепер повинна переорієнтуватися на мобілізацію ресурсу солідарності у тій площині, де «...важковловлювані комунікаційні потоки визначають вигляд політичної культури, а також за допомогою дефініцій реалій змагаються за те, що Грамші назвав культурною гегемонією...» [5, с. 110]. Для такого оновлення сучасна держава повинна попрощатися з утопією трудового суспільства та змістити утопічні акценти з поняття «праця» на поняття «комунікація». Відповідно до цього перспектива розв'язання цих проблем та подальшого соціально-політичного розвитку зв'язана з підйомом комунікативної культури широкого загалу, зміцненням громадянсько-інституційних засад республікансько-демократичного врядування та розширенням національної громадянської солідарності і політики держави загального добробуту до масштабу постнаціональної федеративної держави. Дотримуючись вихідної переконаності в якісній трансформації ролі праці в модерному суспільстві, Ю. Габермас не бачить перешкод структурного типу, щоб могли зашкодити реалізації цих цілей.

«Але, – твердить він, – політичній культурі світової спільноти бракує етико-політичного виміру, яке було б потрібне для відповідної глобальної спільноти та утворення глобальної ідентичності» [5, с. 335]. Знімати цей недолік слід за допомогою, передусім, недержавних організаційних форм, використання яких повинно сприяти накопиченню ресурсів міжнародної громадянської солідарності як подальшого підґрунтя здійснення світової внутрішньої політики без світового уряду.

Орієнтованість на конституювання внутрішньодержавного та міжнародного громадянських діалогів, яка виразно проглядає в цих положеннях, не може не імпонувати і нам, оскільки і ми вважаємо, що формування національної і глобальної мереж громадянсько-політичної суб'єктності, їхнє етично-ціннісне відкриття на зустріч одна одній є сприятливою соціальною основою для розробки та реалізації проектів зняття обмеженості сучасних конституційно-демократичних порядків. У той же час твердження про відсутність структурних чинників гальмування і спотворення цього процесу видається дискусійним і симптоматичним, таким, що підводить до розуміння природи обмеженості, характерної не лише для прибічників комунікативної філософії, але і загалом для сучасної теорії демократії. По суті, і комунікативний підхід у своїй вірі в утрату працею структуроутворювальної функції і більшість інших концепцій конституційно-демократичного розвитку, що розглядають в якості колективних політичних гравців, так звані, «групи інтересів» [1; 3] – всі вони приймають в якості вихідного постулату про зникнення класових засад у динаміці сучасних соціально-політичних процесів. Звісно, ніхто із серйозних теоретиків сьогодні не наголошує на цілковитому подоланні приватновласницьких ринкових засад і тому не заперечує потужної ролі капіталу в сучасному суспільстві. Не робить цього і Ю. Габермас, адже і він каже про збереження грошей як одного із найважливіших ресурсів соціального управління. Відхід від класової логіки відбувається з іншого боку, а саме з боку заперечення існування трудящих класів. Така позиція в цілому не випадкова, оскільки, так чи інакше, вона відображає тенденції з ерозії класової суб'єктності широких верств населення, відсторонених від безпосереднього управління засобами суспільного виробництва.

Черпаючи ресурси зі зростаючої в ході науково-технічного прогресу продуктивності праці, сучасна конституційно-демократична держава, і справді, своїми діями до певної міри змінила і змінює характер прояву однієї з найважливіших умов дії взаємозв'язку суспільних потреб та державних інтересів – соціально-класову диференціацію. Попереджуючи класові антагонізми, вона стимулює розширене відтворення середніх верств, до яких залучаються робітники, селяни, інтелігенція. Соціально закріплюючи встановлення режиму класового миру, цей новий «середній стан» суспільного буття, зі свого боку, забезпечує зміну характеру політичної мобілізації трудящих груп, яка губить свою відокремленість і специфічність, все більше залучаючись у ті форми громадянської самоорганізації, в яких тон задається гегемонією цінностей підприємницької культури. У своєму максимумі такі тенденції визначають значне послаблення тих громадянсько-політичних об'єднань, що традиційно пов'язуються із суто найманими працівниками – профспілками і лівими партіями. За цих умов перед соціально орієнтованими політичними силами постають гострі електоральні проблеми. З огляду на нові історичні обставини не виключаються випадки, коли працівники високотехнологічних галузей схильні віддавати перевагу ліберальним підприємницьким партіям, розраховуючи на більшу частку доходів у випадку зниження податків. Так же можливі випадки, коли пенсіонери, низькооплачувані робітники та безробітні прислухаються до популістських обіцянок великих олігархично-корпоративних утворень, які часом намагаються використати тимчасові соціальні надбавки, що в наступному з'їдаються інфляцією, в якості знаряддя захоплення та утримання державної влади.

Зниження громадянсько-політичної консолідованості та автономності тих чисельних соціальних груп, що не є власниками засобів суспільного виробництва, їхня організаційна крихкотілість й утворюють той живильний ґрунт, на якому розквітають і поширюються різноманітні концепції, що проголошують зникнення в сучасному суспільстві класової

структури. Не останнє місце займає серед них займає і увянення про втрату «абстрактною працею» її структуроутворювальної та соціально-формуєчої сили. На нашу думку, поширення таких поглядів, зі свого боку, сприяє угасанню усвідомлення спільності інтересів найчисельніших соціальних груп, між якими проте все ще існує суттєвий об'єктивний зв'язок. Адже сучасний матеріально-економічний розвиток не переріс якісних засад капіталістичної системи. Вона не просто зберігається, а активно розвивається, досягаючи якісно нового глобального-мережевого етапу свого розвитку. Отже, незважаючи на всю багатоманітність, нелінійність сучасної соціальної структури та чисельне домінування в ній середніх верств, об'єктивне підґрунтя для диференціації суспільства за вектором «капітал – праця» нікуди не зникає. Звісно за умов організаційної та ідеологічної слабкості найманих працівників і споріднених із ними груп, об'єднуючий їх, об'єктивний зв'язок не усвідомлюється належною мірою. Зі стану «клас-для-себе» вони регресують у стан «класу-у-собі», коли актуальні прояви організованих усвідомлених колективних дій згортаються в латентні форми класової спільності. Водночас розгортання внутрішніх протиріч глобального мережевого капіталізму здатне повернути цей процес у протилежному напрямку, викликавши порушення балансу класових сил, досягнутого за допомогою національної конституційно-демократичної держави.

Маючи прояви у погіршенні добробуту широких мас, чисельному зменшенні середніх верств, це може припинити класовий мир і зумовити мобілізацію та актуалізацію класової спільності чисельних соціальних груп трудящих в їхній свідомості. Так, глобальна фінансова криза та пов'язане з нею згорання соціальних програм і зменшення заробітної плати в деяких країнах-учасниках Євросоюзу сприяла активізації загальногромадянських рухів в їхній боротьбі за свої спільні соціальні права (громадські хвилювання в Греції, масові страйки у Франції [4]). Цей сценарій виявляється цілком реальним і для сучасної України, залучення якої у сучасну глобальну капіталістичну систему зумовлює соціально-класову диференціацію вітчизняного суспільства та виникнення відповідних можливостей його соціально-політичного розвитку у режимах класового миру або конфлікту.

Відзначимо, що «кризовий» характер відкриття українського ринку глобальному капіталізму зумовив формування вітчизняного варіанту «компрадорського капіталу». З огляду на занепад вітчизняного машинобудування, кризи науково-виробничих підприємств та інститутів, багато з яких виявилися неспроможними витримати гостру конкуренцію з провідними ТНК світу, та збереження рентабельності виробництва переважно у тих галузях, що були найбільш наближені до перших ступенів екологічно небезпечної переробки сировини та енергії, тільки-но народжуваний приватний капітал концентрувався і зростав саме тут, передусім, за рахунок експорту енергоносіїв, сировини та напівоброблених матеріалів у світові анклавні виготовлення готових товарів. Крім того, вітчизняне приватне підприємництво розвивалося і за рахунок торгових операцій з імпорту цих товарів до України. Причому за умов значного зменшення регулятивного потенціалу держави перерозподіл одержаного внаслідок цих обороток прибутку на просування інших виробничих сфер та науково-технічні інновації зіштовхнувся зі значними перешкодами: нові господарі часто-густо виявлялися носіями психології «временщиків», будучи налаштовані не менше, а навіть більше, ніж колишні представники радянської партійно-державної номенклатури, на проїдання основних засобів виробництва, не цікавлячись їхнім оновленням, а, тим паче, фінансуванням ризикованих наукомістких проектів із віддаленими перспективами комерційної віддачі.

Займаючи досить вузьку нішу в міжнародному розподілі праці і будучи за низкою позицій витіснені з високотехнологічних секторів, українські виробники не змогли зберегти позитивні, нехай і низькі темпи економічного розвитку попереднього радянського періоду. Початок і середина 1990-х років знаменувалися катастрофічним падінням виробництва, галопуючою інфляцією і колосальним безробіттям. На цьому фоні відбулася трансформація характеру руйнування єдності потреб суспільства та інтересів держави в процесі покладання загальнозначущих соціально-політичних цілей. Якщо колись провідним джерелом

деструктивного впливу виступало партійно-державне всевладдя, то тепер за умов формальної гарантованості громадянських і політичних прав та свобод на заваді встали деструкція цілісності соціальної матерії, нормальних життєвих зв'язків особистості, різка ломка сталих цінностей і норм, різке зниження довіри в соціально-політичних відносинах. Виходячи з викладеного, навряд чи сьогодні є достатні підстави для ствердження зникнення соціальних класів та відсутність структурних перешкод реалізації демократично-діалогічного потенціалу соціально-політичного проектування. Навпаки, мусимо визнати шкідливість затушовування класових чинників сучасної суспільно-політичної динаміки, що заважає більш конкретному визначенню соціальних суб'єктів і тих механізмів приватновласницької ринкової економіки, за допомогою яких вони сприяють або, навпаки, протидіють конституційно-демократичному проектуванню як на національному, так і на світовому рівнях. Між тим у роздумах сучасних філософів із приводу угасання громадянсько-політичної активності широких верств населення можна почути і більш глибокі інтенції, спрямовані на розкриття тих духовних причин, через які здобуття трудящими більш високого рівня добробуту не має своїм автоматичним наслідком якісний розвиток їхньої політичної та духовної культури. Передусім, йдеться про проблему зростання вільного часу: певною мірою звільнюючись соціальною державою від необмеженого тиску капіталістичної системи, одержуючи гарантований дохід, потрібний соціальний простір і час для вільної громадянської самореалізації, маси чомусь не поспішають усім цим скористатися, а, навпаки, залучаються у нескінченну споживацьку гонитву, не виявляючи особливого бажання проявити себе у творчій та соціально відповідальній праці. Замість очікуваної багатьма поколіннями філософів самодіяльності цілісної особистості чомусь з'являється бездіяльність одномірної людиноподібної істоти.

Висновки

Підсумовуючи, можна відзначити те, що за новітніх конкретно-історичних умов справитися з цією проблемою конституційно-інженерні способи проектного нормування суспільних відносин самостійно не в змозі. Зрештою соціальна рекогносцировка, виявляючи внутрішню складність механізму гальмування розвитку рушійних сил поступального соціально-політичного розвитку, актуалізує потребу узгодження конституційно-демократичних перетворень із комплексом змін всіх інших сфер соціального буття, насамперед, матеріально-виробничої і духовно-культурної. Умовою здійсненності конституційного проекту виступає здатність вписати його в своєрідне «дерево проектів», що в своїй сукупності складуть цілісну модель суспільного організму та форм його поступального розвитку.

Перспектива подальшої дослідницької праці – розв'язання цього завдання.

Список використаної літератури

1. Даль Р. О демократии / Роберт Даль; [пер. с англ. А. С. Богдановского; под ред. О. А. Алякринского]. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 208 с.;
2. Делез Ж., Гваттари Ф. Анти-Эдип: Капитализм и шизофрения / Ж. Делез, Ф. Гваттари; [пер. с франц. и послесл. Д. Кралечкина; науч. ред. В. Кузнецов] – Екатеринбург : У-Фактория, 2007. – 672 с. – (Philosophy).
3. Лейпхарт А. Демократии в многосоставных обществах: сравнительное исследование / Арендт Лейпхарт; [пер. с англ. под. ред. А. М. Салмина, Г. В. Каменской]. – М. Аспект Пресс, 1997. – 287 с.
4. Ожогина Л. А. Греческий пример для России / Л. А. Ожогина // Альтернативы. – 2009. - № 2. – С. 43 – 48.
5. Хабермас Ю. Политические работы / Юрген Хабермас; [пер. с нем. Б. Скуратова]. – М. : Праксис, 2005. – 308 с. – (Серия «Новая наука политики»).

Т.И. БУТЧЕНКО

Запорожский национальный университет, Запорожье

**СОЦИАЛЬНАЯ РЕКОГНОСЦИРОВКА КАК УСЛОВИЕ ОПТИМИЗАЦИИ
КОНСТИТУЦИОННО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ**

В статье презентуется социальная рекогносцировка как условие оптимизации конституционно-демократического проектирования. Анализируются причины разрушения гражданской субъективности широких слоев населения. Обосновываются принципы комплексности как путеводитель развития конституционно-демократического проектирования.

Ключевые слова: социальная рекогносцировка, конституционно-демократическое проектирование, классы, гражданская активность

T. Butchenko.

Zaporozhye national university, Zaporozhye

**SOCIAL RECOGNITION AS THE CONDITION OF CONSTITUTIONAL
DEMOCRATIC PROJECTING IN AN OPTIMAL WAY**

The article presents social recognition as the condition of constitutional democratic projecting in an optimal way. The reasons, that affect destruction of ability to play the role of civil subjects by wide social groups, are analysed. The principle complexity is grounded as the main vector for constitutional democratic projecting.

Key words: SOCIAL RECOGNITION, CONSTITUTIONAL DEMOCRATIC PROJECTING, CLASSES, CIVIL ACTIVITY

Стаття надійшла до редакції 23.01.11р.